

Autorka: **Silvie Tombová**

MNOHO MŘÍŽÍ, MNOHO PŘÍBĚHŮ

„Člověk zůstává člověkem, ať tráví svůj život na svobodě nebo za mřížemi,“ píše v úvodu své nevydané básnické sbírky pan Pavel. Lidi za mřížemi jsem poznávala během kurzů tvůrčího psaní a jako mentor, tedy jakýsi průvodce osob propuštěných z výkonu trestu, v prvních týdnech na svobodě.

Věznice je oplocený areál budov. U vchodu odevzdáte mobilní telefon, vysypete tašku jako na letišti, procházíte detektorem, který pípá, dokud nesundáte pásek a hodinky... až se nakonec usoudí, že to byla podprsenka. Přesto mi jednou v tašce uvízl zavírací nožík a nikdo si toho nevšiml. Vyzvedne vás pověřený pracovník a odemkne dveře do prostoru zločinu. Ocitnete se na velkém dvoře, jehož části jsou oddělené ploty. Ze zamřížovaných oken pokřikují muži, mýjí se skupinky, které ve dvojicích spořádaně odněkud někam přecházejí. Všichni vás pozorují.

ROZHOUPEŠ PŘÍLIV?

Vězni neskrývají obavy, silní chlapi mluví o touze a vůli začít nový život, ale nevěří si. Vězení vám zamává s individualitou a nastaví jiný žebříček hodnot. Po odpykání trestu vás vyplivne před bránu.

Věznice je řád s přesně rozvrženým časem. Co se děje v noci či v prostorách bez dozorců, se můžeme jen domýšlet. Jak výchovný je takový trest? Odborných pracovníků ubývá, a ačkoliv většina vězňů chce pracovat, nemohou. Práce je odměnou pro vyvolené. Proto je jakákoliv aktivita vítána. Nejen, že může zvýšit kvalifikaci, ale také zaplní čas.

Mě do vězení přivedla dílna tvůrčího psaní. V místnosti, která se podobá jakési učebně, jsme pracovaly se skupinkou asi patnácti mužů. Přítomnost dozorce během kurzu nebránila v otevřenosti, po čase se i on stane osobou svým způsobem blízkou...

Pan Evžen: *Bylo těžké, tropické dusno, bezmračné skleníkové dusno, nesnesitelně husté, vyčerpávající. Během dne jsem udělal vše, co jsem myslel, že je nutné udělat, a zase čekal na tvůj dopis. Když se začalo stmívat, bylo jasné, že se nedočkám. Bez chuti a zájmu jsem snědl večeři a vypil, co se dalo, otevřel všechna okna, svlékl se a chtěl začít ti psát dopis. Čekal jsem celý den, v srdci zvonek, leč kapky ticha zvolna odkapávaly věrnost mé touhy. Mým snem celý den bylo vidět z okna vlnobití tvé chůze, že rozhoupáš příliv, vpluješ ke mně. Leč vyschlé koryto. V tak úporném horku mého pohledu se vypařily všechny mé představy. Hodinové ručičky úmorně cvičily*

FOTO: LUKÁŠ HAVLENA

prchající čas. Chtěl jsem začít psát, ale byl jsem smutný a malátný. Leh jsem si a usnul.

VOLNOST NA SPLÁTKY

Co tady znamená svoboda? Očekávání, naději, ale také strach. Nepojmenovatelnou obavu „co bude“ i vědomí stigmatizace, problémy s hledáním zaměstnání a bydlení. Dosavadní známí přítom znamenají způsob života, který je dovedl sem. Jak říká třicetiletý Pepa, „znám jen partu feťáků...“ Nedostatek prostředků na bydlení i obživu je po výstupu nejčastějším důvodem recidivy.

Pan Jiří: *Jsem úplněj odpad společnosti, vyjdu před brány klece... kam jít? Co mě čeká? Nic, ani vlivné slovo. Mám se jít podívat za mamkou? Ale vždyť má nového manžela a nový život. Akorát by se trápila, že se hádám s jejím mužem. Jo, podívám se tam, jen na návštěvu. Víc nemůžu chtít, jsem dospělý... Od kurátora dostanu pět set a „pro další se stavte za týden“. Co dál? Budu bloudit městem plným známých lidí. Nikomu neřeknu o pomoci. A je tu večer – noclehárna – jsem opět mezi svými. Jak se jich zbavit? Zůstanu-li, začnu zase krást... Co dál?*

Propuštěný rychle zjistí, že to, co odmítl, tedy vrátit se mezi známé z minulosti, je jediná možnost přežít prvních dnů. Období po propuštění je plné nadějí, ale ty se často jedna za druhou rozplývají.

Pan Ladislav: *„Za práci od rána do večera mám tři tisíce, u půjčky narůstají úroky, soudy, advokáti, exekutoři – splátky, takže až odsud vyjdu, bude to půl milionu... Ale žiju, mám naději, a to mě drží nad vodou.“*

VĚZEŇSKÁ UTOPIE?

Otevřené věznice, jaké známe ze zahraničí, působí ve srovnání s Českem jako šok. Mohou nám připadat jako ráj na zemi a nejspíš bychom odsouzeným záviděli jejich dlouhé procházky po pláži s dozorci bez zbraní. Mají tradici především ve skandinávských zemích. Jedna taková ale dobře funguje i v Chorvatsku, kde je připojená k věznicím našeho typu. Humánní a ekologická věznice Bastoy, založená Arnem Kvernvikem Nilsenem, se nachází 74 km jižně od Osla. Svůj trest si zde odpykává 125 vězňů. Ačkoliv byli soudem prohlášeni za nebezpečné pro společnost, tady normálně po-

užívají při vaření nože a dřevo sekají sekerou. Pracují jako hospodáři, pěstují ekologickou zeleninu a ovoce, chovají slepice, ovce, kozy a krávy. Žijí v barevných dřevěných domcích bez mříží na oknech a mohou se volně pohybovat po ostrově. Učí se zodpovědnosti za vlastní činy. Samozřejmě i zde platí řád, který musí všichni dodržovat, jinak jim hrozí návrat do věznice s přísnějším režimem, ze které byli vybráni (nikoli na základě trestného činu). Mají možnost se vzdělávat teoreticky i odborně, někteří jsou uvolňováni i k docházce do škol mimo věznici.

Kromě dozorců se speciálním vzděláním je zde i psycholog. Dozorci si cení svého statusu, oslovují vězně křesťanskými jmény a společně jedí i sportují. Jejich základním krédem je přesvědčení, že každý člověk se může změnit. Respekt není založen na zastrasování, ale na vzájemné důvěře. Každý má svého vychovatele, spíš rádce, který ho motivuje, společně s ním i pracuje a je mu vzorem. Velmi důležité je najít pro člověka smysluplnou činnost, protože jen tak za ni přijme odpovědnost. Odsouzení takový přístup oceňují a cítí vděčnost.

V Norsku je nejnižší zločinnost a nejnižší recidiva, podle různých údajů 10–20%. Také výdaje na jednoho vězně denně jsou daleko nižší. V Česku máme recidivistů násobně více. Že by to souviselo s tím, že u nás máme například nejvíce odsouzených v nejtvrdších věznicích s ostrahou a nejméně s pouhým dohledem? Nebo s nízkým využíváním alternativních trestů i tam, kde je věznění absurdní?

„Nejnižší zločinnost ve skandinávských zemích je díky silnému sociálnímu systému snižujícímu chudobu a sociální nerovnost,“ tvrdí profesor John Pratt, profesor kriminalistiky na Novozélandské univerzitě. „Země investující do zdraví, vzdělání a sociální ochrany utrácí méně za vězeňské systémy.“ My škrtáme všude – ve zdraví, vzdělání i ve vězeňských systémech. V mnoha věznicích se od minulého roku šetří energií: doba sprchování, pro nepracující jednou týdně, se omezila na tři minuty, snížil se i přísun teplé vody na úklid, používání elektrických vařičů, zrušeny byly některé terapeutické a výchovné aktivity. Těžko říct, jestli se nám všechny tyto úspory do budoucna neprodraží.

Pan Pavel: *Viděl jsem stromy krváčet A ptáky padat z oblohy Viděl jsem zvěř jak rve si vlastní útroby Viděl jsem nicotu a cítil její prázdnotu Viděl jsem postavy co měli oči rybí A pohled studený a prázdny Zažil jsem vše i co mi teď chybí Zblýl mi jen život co životem už není*

Autorka je mentorkou ve Sdružení pro probaci a mediaci v justici, dnes Rubikon. V textu jsou použity ukázky textů vězňů.

ZAMRZLÁ VĚZENÍ

Andrea Seelich je architektka. V letech 2001–2003 pracovala pro vězeňskou službu v ČR, dnes působí v rakouském, potažmo evropském vězeňství.

FOTO: ARCHIV

Co je podle vás největší problém českých věznic?

Nedostatek peněz. Pro vězně znamená přeplněné cely, nedostatek pracovních a terapeutických možností, větší psychickou zátěž. Pro zaměstnance nedoceněnou práci.

V čem se liší české a rakouské vězeňství?

Vznikalo z podobných souvislostí. Plzeň-Bory, Graz-Jakomini a Stein postavil stejný tým architektů a ministerských úředníků před více než sto lety. Vývoj ale podobu věznic v obou zemích rozrůznil. Rakouské věznice jsou lépe vybavené a humánnější. Co bych si přála i v Rakousku, je samozřejmost, se kterou jsou v Česku vnímání pedagogové a jejich pracovní náplň. Pro Čechy bych si přála více kultivovanosti u dozorců. I když by mě také zajímalo, jak dlouho by rakouští dozorci uhlídali český kriminál... Nedostatek peněz je již po desetiletí vyrovnáván pracovní silou zaměstnanců. Česká schopnost improvizace a flexibility se využívá maximálně, rakouská mentalita by neobstála.

Kolik prostoru vězni podle vás potřebují?

Dnešní člověk potřebuje minimálně 12 m², aby neutrpěl újmu na psychice a zdraví. V současnosti to v Rakousku je okolo 8 m² na osobu, v Česku zhruba polovina. Pro novostavby se počítá v zemích EU s 10–12 m² na osobu.

Jaké uspořádání prostoru přispívá naprávě vězňů?

Problém s uspořádáním prostoru je daný tím, že od dob vysokoškolské reformy učení technického před zhruba 150 lety byl z učebního plánu vyškrtnut obor fortifikačních staveb. Vývoj typologie od té doby stagnuje, a tak si architekti pomáhají citacemi starých návrhů, které však patří minulosti a nevycházejí z dnešních potřeb.

Věznice by měly mít různé prostory: cely pro jednotlivce, dále pro osoby, které krátkodobě či dlouhodobě nesou samostatné ubytování, cely pro 2–3 osoby. Cely by měly být na odděleních pro 10–20 osob – dle zaměření. Oddělení by pak měla být vybavena prostory pro samoobslužné činnosti jako vaření, praní atd.

Věznice by neměla přesahovat počet 500 vězňů. Z ekonomického hlediska se sice zdá rozumné neudržovat věznice pro méně než 100 lidí. Ale to je měřítko, které ve specializovaných věznicích (mladiství či detenční ústavy) umožňuje ztrátu anonymity a tím přispívá k socializaci či resocializaci. Ideální je, když se podaří vymyslet režim, kde si může vězeň sám rozhodnout, do jaké míry se chce účastnit společenství. Režim nabídek, kterých si vězeň váží a rád je aktivně využívá. Bohužel tyto možnosti jsou v Česku velmi omezené. Najdou se ale oddělení či věznice, které o tento typ výkonu trestu usilují.

Existují v prostorovém uspořádání věznic trendy do budoucna?

Výrazné jsou dva. Buď citace stavebních řešení stávajících věznic, nebo citace z filmového pojetí věznic. Bohužel jen málo vězeňských komplexů se buduje na základě aktuální analýzy. Kladnou výjimkou je věznice Oldenburg v severním Německu.

Navíc dochází k nešikovnému použití materiálu. Například sklo jako element fasády, příčky a zábradlí nejsou zárukou transparentnosti, ale způsobují optický a akustický smog. Ten přispívá k napjaté atmosféře.

Řešení je v maximálním využití alternativních trestů, analýze prostorového využití věznic v celé republice a také v zajištění dostatku financí.